

Jaloliddin PARDAYEV,
Jizzax davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti
E-mail: Pardayevj@mail.ru

Tarxi fanlari nomzodi, dotsent B.Mirkomilov taqrizi asosida

REVOLUTIONS DURING THE SECOND WORLD WAR DEDICATED WORK BEHIND THE FRONT

Annotation

In this article, during the Second World War, the selfless work of the people of Gallaorol district, which was part of the Samarkand region, behind the front was analyzed based on archival materials and written scientific sources. The article highlights the humanitarian and tolerant qualities of the people of Gallaorol in receiving the food, clothing, and material funds sent to the front, as well as the population evacuated from the war zones.

Key words: Gallaorol district, World War II, food products, material resources, livestock products, tolerance, Polish citizens, Koytash mine.

РЕВОЛЮЦИИ ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ ПОСВЯЩЕННАЯ РАБОТА ЗА ФРОНТОМ

Аннотация

В данной статье в годы Второй мировой войны на основе архивных материалов и письменных научных источников анализируется самоотверженный труд жителей Галлаорольского района, входившего в состав Самаркандской области, в тылу фронта. В статье освещаются гуманитарные и толерантные качества жителей Галлаорола при приеме продовольствия, одежды и материальных средств, отправляемых на фронт, а также населения, эвакуированного из зон боевых действий.

Ключевые слова: Галлаорольский район, Вторая мировая война, продукты питания, материальные ресурсы, продукты животноводства, толерантность, польские граждане, шахта Койташ.

IKKINCHI JAHON URUSHI DAVRIDA G'ALLAOROLLIK LAR NING FRONT ORTIDAGI FIDOKORONA MEHNATI

Annotatsiya

Ushbu maqolada 2-jahon urushi davrida Samarqand viloyati tarkibida bo'lgan G'allaorol tumani aholisining front ortidagi fidokorona mehnati arxiv materiallari va yozma ilmiy manbalar asosida tahlil qilindi. Maqolada G'allaorolliklar tomonidan frontga yuborilgan oziq-ovqat, kiyim-bosh, moddiy mablag'lar hamda urush bo'layotgan hudulardan evakuatsiya qilingan aholini qabul qilishda ularning insonparvarlik va bag'rikenglik fazilatlarini yoritilgan.

Kalit so'zlar: G'allaorol tumani, 2-jahon urushi, oziq-ovqat maxsulotlari, moddiy mablag', chorva mahsulotlari, bag'rikenglik, poylak fuqarolari, Qo'ytosh koni.

Kirish. Insoniyat boshiga eng katta ofat va qurbonlar keltirgan ikkinchi jahon urushida boshqa xalqlar bilan yelkama-yelka bir safda turib o'zbek xalqining jasur farzandlari ham fashizm balosiga qarshi mardonavor jang qildilar. So'nggi yillarda o'zbekistonliklarining ikkinchi jahon urushida g'alabaga qo'shgan hissasi, ularning front va front ortidagi qahramonliklari va mashaqqatli mehnatlarini ilmiy jihatdan o'rganish tarixchi-olimlar oldidagi dolzarb vazifalardan biriga aylanmoqda. Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti muhtaram SH.M.Mirziyoyev 2018 yil 9 may "Xotira va qadrlash kuni"ga bag'ishlangan nutqlarida bildirgan quyidagi fikrlari diqqatga, muhim amaliy ahamiyatga sazovordir: "Bugungi fursatdan foydalanib, men tarixchi-olimlarimizga, adabiyot va san'at arboblari, keng jamoatchiligimizga bir taklif bilan murojaat qilmoqchiman. Bu dahshatli urushda qatnashgan ota-bobolarimizning qahramonligi haqida yangi-yangi asarlar yaratish, jumladan, aniq tarixiy hujjatlar asosida mukammal kitob-albom tayyorlab, nashr etishning vaqti-soati keldi" [1].

Ikkinchi jahon urushi davrida o'zbekistonliklarning frontga oziq-ovqat maxsulotlari, kiyim-bosh va boshqa moddiy mablag'lar jo'natish, hamda urush bo'layotgan hudulardan ko'chirib keltirilgan aholini qabul qilishda Samarqand viloyati tarkibidagi G'allaorol tumani aholisi ham o'zining munosib hissasini qo'shdi.

1941-yil 22-iyun kuni fashistlar Germaniyasining Sovet Ittifoqiga bosqinchilik yurishi haqidagi xabar G'allaorol tumaniga yetib kelgach, tumandagi barcha tashkilotlar, jamoa, davlat xo'jaliklarida, sanoat korxonalarida va maktablarda ko'p kishilik mitinglar bo'lib o'tdi [7].

1941-yil 22-iyun kuni G'allaorol tumani markazida bo'lib o'tgan mitingda tuman aholisiga qarata qabul qilingan murojaatnomada kishilarni har qachongidan xam unumli mehnat qilishga, frontga zarur bo'lgan don, chorva mahsulotlari yetishtirib berishni ko'paytirishga, frontga jo'nagan erkaklar o'rmini xotin-qizlar Egallashlari haqida da'vat qilindi. Viloyatning boshqa tumanlarida bo'lgani kabi G'allaorol tumanida ham zudlik bilan xalq xo'jaligida Vatan himoyasi maqsadlariga qaratilgan tadbirlar amalga oshirildi. Urush boshlanganidan oq hamma narsa urush manfaatlariga bo'ysundirildi. Kolxozchi yigitlar ketmonni, o'roqni miltiqqa almashtirib zolim yov bilan ayovsiz jangga otlanishdi. Frontga ketgan yigitlarning o'rmini qariyalar, ayollar, yosh-yalanglar egallab, frontga g'alla, tuxum, go'sht, jun, kiyim-kechak yetkazib bera boshladilar.

Tuman mehnatkashlari xalq xo'jaligini harbiy izga solib yuborish borasidagi hukumat qarorlarini bajarish yo'lida barcha choralarini ko'rdilar.

Urush boshlangan yili tuman hududida 12 mahalliy kengash bo'lib, uning tassarrufida 13 ta jamoa xo'jalik va

“G’allaorol-1” davlat xo’jaligi mavjud edi. Urush qiyinchiliklariga qaramay, tuman 1941-yilgi qishloq xo’jalik mahsulotlari yetishtirish rejalarini oshirib bajardi. Front uchun paxta xuddi o’q-dori kabi zarurligi hisobga olinib, tumanning tog’ oldi lalmi yerlaridagi shartli sug’oriladigan yerlarda buloq suvi bilan yeug’orish hisobiga paxta yetishtirish yo’lga qo’yildi. Tumavdagi mavjud 25 jamoa xo’jaligida 500 gektar yerga paxta ekilib, gektaridan 11,4, jami 5700 sentner paxta hosili yirib olinib davlatga armug’on etildi. G’allaorol qishloq kengashiga qarashli jamoa xo’jaliklari 254 gektar, Qoraqishloq qishloq kengashiga qarashli jamoa xo’jaligi 20 gektar, Qoratosh qishloq kengashi hududidagi jamoa xo’jaliklari 99 gektar yerga ekilgan paxtadan mo’l hosil olishga muvaffaq bo’ldilar. 1941 yili tuman bo’yicha 110765 gektar yerga qishloq xo’jalik ekinlari ekildi. Undan 50061 gektariga kuzgi, 31788 gektariga baxorgi don ekilib, 100546 sentnerga yaqin don hosili yig’ib olindi. G’allakorlar frontga g’alla yetishtirish rejasini muddatidan ilgari oshirib bajarishga muvaffaq bo’ldilar [8].

Jamoa xo’jaliklari, xonadonlarda chorva mollari sonini kamaytirmagan holda mahsuldorlikni oshirishga e’tibor kuchaytirildi. Aholi qo’lida 9325 bosh qoramol, 35536 bosh qo’y, 5735 bosh echki bo’lgan bo’lsa, jamoa xo’jaliklarida 9072 bosh qoramol, 36797 bosh qo’y, 4217 bosh echki bo’lib, chorvadorlar o’sha og’ir yillarda fidokorona mehnat qildilar. 11 jamoa xo’jaligida qo’y, echki suti qayta ishlanib, pishloq sifatida frontga jo’natib turildi. 1941 yilda tumandan frontga 4482 sentner go’sht maxsuloti jo’natildi. G’alla, boshqa qishloq xo’jalik mahsulotlari yetishtirishda “G’allaorol-1” sovxozlari ishchi va xizmatchilari juda katta yutuqlarni qo’lga kiritdilar.

Tumanda chorva mollari ko’paytirish uchun samarali ishlar amalga oshirildi. “Stalin” kolxozi cho’ponlari rejada ko’rsatilgan 1838 o’rmiga 1934 bosh qo’ylar kupaytirildi. “Sotsializm” kolhozida 542 bosh, “Yangi dehqon” kolhozida 547 boshga yetkazildi [10].

Tuman davlat arxivida 1941 yilning dekabrda Samarqand viloyat partiya qo’mitasi va viloyat ijroiya qo’mitasiga jo’natilgan telegrammada, g’allaorolliklar O’zbek Milliy otlig harbiy qismiga 46 tonna bug’doy, 20 tonna arpa, 1 tonna uzum, 2,2 tonna eritilgan yog’ jo’natilganligi haqida ma’lumotlar mavjud.

O’zbekiston KP (b) Markaziy Qo’mitasi birinchi kotibi Usmon Yusupov, Respublika Xalq Komissarlari Kengashi raisi Abdujabbor Abdurahmonovlarning 1942 yil sentabrdagi shoshilinch telegrammasiga muvofiq 10 sentabr kuni G’allaorol tumanidan Stalingrad fronti uchun bir vagon jun, teri, etik, askarlar uchun juda ko’p issiq kiyim-boshlar jo’natilgan.

Front ortini mustahkamlash, jangchilar uchun oziq-ovqat, kiyim-bosh to’plash va uni jo’natishdek mashaqqatli ish keksalar, xotin-qizlar va o’smirlar zimmasida turardi. G’allaorolliklar tomonidan Janubiy frontga 7,4 ming tonna g’alla, 24 ming so’m pul, 1000 ta har xil kiyim-kechak, qamalda qolgan Leningrad shahriga 1600 tonna g’alla, 22 ming so’m pul jo’natildi.

Samarqand viloyatida tanklar va samolyotlar qurush uchun viloyatda mablag’ to’plash uchun harakat avj olishi natijasida Komsomol tumani mehnatkashlari (hozirgi Tayloq) 4431000 so’m, G’allaorol tumani 3519000 so’m, Kattaqo’rg’on tumani 2757000 so’m, Payariqtumanida 2544000 so’m to’planib, viloyat bo’yicha 1942 yilning 21 dekabrighacha 40104000 so’m mablag’ davlat banklarining bo’limlariga topshirildi [5].

1941-1945 yillari fashistlar vaqtincha bosib olgan Polsha, Ukraina, Belorussiya, Boltiq bo’yi respublikalarida istiqomat qiladigan aholi mamlakat ichkarisiga ko’chirib keltirildi. 1943 yili tumanga Polsha fuqarolari ko’chirib keltirilgan edi. Tuman aholisi polshaliklarni uy-joy bilan

ta’minlab, ularni 1- va 2- mashina-traktor stansiyalari, Milyutin davlat tajriba stansiyasining Markaziy g’alla tayyorlash punkti, jamoa va davlat xo’jaliklariga ishga joylashtirib, oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta’minladilar. 1942 yili Xarkov dehqonchilik ilmiy tadqiqot instituti Qattaqo’rg’on tayanah punktiga, seleksiya stansiyasi esa G’allaorol tumanidagi Milyutin davlat tajriba stansiyasiga ko’chib kelgan. Ko’chib kelgan ilmiy xodimlar va ularning oila a’zolari zudlik bilan uy-joy va mutaxassisliklari bo’yicha ish bilan ta’minlangan, dehqon-chilik qilishlari uchun tomorqa yer ajratib berilgan [9].

Urush yillari Jizzax shahri va G’allaorol tumaniga bir qancha tashkilotlar, koxxonalar, kasalxonalar ko’chirib keltirilgan. Jumladan, 1941-yili Jizzax shahri va G’allaorol tuman markaziga jarohatlan-ganlarni davolaydigan harbiy kasalxona ko’chirib keltirildi. 1941-yil 8 dekabrda ko’chib kelgan harbiy kasalxona uchun tuman markazidagi 25-maktab, madaniy mollar magazini binolari hamda Suv xo’jaligi ma’muriy binosi ajratildi. Kuropatkin (hozirgi Lalmikor) qishlog’iga ham harbiy kasalxona ko’chirib keltirilgan. Harbiy kasalxona bosh vrachi 2-rang harbiy vrach Qonovlov, mayor I.Bichenkolar yarador askarlarni davolash ishlarini yaxshi yo’lga qo’yib, ularni tezroq sog’ayib, yana safga qaytishlarini ta’minlash uchun hormay-tolmay mehnat qildilar.

Urush boshlanishi bilan Rossiya, Ukraina, Belorussiya, Moldaviya va Boltiqbo’yi respublikalaridan O’zbekistonga bir milliondan ortiq aholi va 200 mingdan ziyod yetim bolalar ko’chirildi. Shundan 165 ming kishi Samarqand viloyatiga joylashtirildi. Viloyat mehnatkashlari bilan bir qatorda G’allaorolliklar ham ko’chirib keltirilgan aholini bag’rikenglik bilan qabul qilib oldilar [6].

“1941-yil 1 oktabrdan SSSR Ichki Ishlar xalq komissarligi ko’rsatmasiga muvofiq, O’zbekiston hududiga dastlab 100 ming polyak fuqarolarini joylashtirish ko’zda tutilgan edi. Shundan 25 000 kishi Samarqand viloyati hududiga kelishi kerak edi.

1941-yilning 3 oktabrida Samarqand viloyati ijroiya qo’mitasi “mutlaqo mahfiy” grifi bilan “Viloyat tumanlarida 25 000 ko’chirib keltirilgan polyak fuqarolarini joylashtirish haqida” № 30-qarorini qabulqildi. Bu qarorning birinchi bandiga binoan, viloyat tumanlariga polyak fuqarolarini joylashtirishning quyidagi tartibi belgilandi:

Past Darg’om tumaniga 3000 kishi, Jizzaxga - 2500, Qoradaryo, Paxtakor, Payariq, Jomboy va Bulung’ur tumanlarining har biriga - 2000 kishidan, Narpay, Oqdaryo, Zomin, G’allaorol va Mitan tumanlarini har biriga - 1500 kishidan, Kattaqo’rg’on va Xatirchi tumanlariga 1000 kishidan joylashtirishi rejalashtirildi.”

SamDU professori SH.Pirimqulov ma’lumotlariga ko’ra, 1944 yilning oxiri va 1945 yilning boshlarida viloyat hududida polyak fuqarolarining soni 13500-13700 kishi bo’lib, ular viloyat tumanlarida quyidagicha joylashgan, ya’ni Kattaqo’rg’on tumanida- 1475 kishi, Narpayda - 920 kishi, Past Darg’omda - 845, Jizzaxda - 685, Bulung’urda - 560, Paxtakorda - 55, G’allaorolda - 430, Xatirchida - 370, Zominda - 280, Payariqda - 250, Jomboyda - 164, Qoradaryoda - 130, Oqdaryoda - 120, Komsomol (hozirgi Tayloq)da - 75, Urgutda - 75, Forishda - 14, Nurota tumanida esa 12 kishi, shahardagi Siyob tumanida - 3658 kishi, Temiryul tumanida - 786, Bog’ishamol tumanida esa 537 kishini tashkiletildi.

Samarqand viloyatida polyak bolalari muassasalari 1942 yil boshidan Polsha elchixonasining O’zbekistondagi hodimlari tomonidan tashkil etishga kirishildi. Shu yilning o’rtalarigaqadar viloyatning Kattaqo’rg’on, Jizzax, Past Darg’om, Narpay, G’allaorol, Payariq, Paxtakor tumanlarida va Samarqandshahrida bolalar uylari faoliyat ko’rsata boshlaydi. Bu bolalar uylarida 265 nafar bola boshpana topgan edi [4].

Arxiv materiallari ma'lumotlariga ko'ra Samarqand viloyatida jami 14 ta polyak maktablari tashkil etilgan bo'lib, ularning bittasi G'allaorol tumanida, yana bittasi esa Jizzax shahrida tashkil etilgan. G'allaorol tumanidagi maktab tumanning Milyutin stansiyasida 1943 yil yanvar oyida tashkil etilgan bo'lib, unda 35 nafar o'quvchi tahsil olgan [2].

Viloyat hududidagi polyak fuqarolarining bir qismini ularda bo'lgan mutaxassislik sohasi buyicha ish bilanta'minlanishiga erishilgan. G'allaorol tumanidagi Qo'ytosh koni qurilishiga polyak fuqarolaridan 40 kishi,

Langar koni qurilishiga 50 kishi va Ingichka koniga 40 kishi ishlash uchun safarbar qilingan [3].

Xulosa. O'ta og'ir va mashaqqatli urush yillarida G'allaorolliklar ham o'zbek xalqiga xos bo'lgan insonparvarlik va bag'rikenglik fazilatlarini namoyon qildilar. G'allaorolliklar ham urush bo'layotgan g'arbiy hududlardan evakuatsiya qilingan turli millat vakillariga boshpana berib, bir burda nonini ular bilan baham ko'rdilar. G'allaorollik keksalar, ayollar va o'smirlar front ortida tunu-kun mashaqqatli mehnat qilib, buyuk g'alabaga o'zlarining salmoqli hissalarini qo'shdilar.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 9 may – Xotira va qadrlash kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2018 yil 9 may. Lex.uz
2. Первый выпуск полской школы//“Ленинский пут”. 13 июля 1944 г. № 134 (1660).
3. Pirimqulov SH. Polyak fuqarolari Samarqandda (1941-1946 y.y.). Samarqand “Zarafshon”. 1999-B. (19-20)
4. Samarqand VDA, 78-fond, 12-ro'yxat, 68-yig'ma jild, 88-varaq
5. Samarqand tarixi. Ikki tomlik, 2-tom. Mas'ul muharrir I.M. Mo'minov, T.: “Fan”, 1970.
6. Samarqand tarixi. Ikki tomlik. 2-tom. T.: Mas'ul muharrir I.M. Mo'minov “Fan”, 1970, B.235
7. Haydarov H., M.Pardayev va. b. G'allaorolnoma. Qomuslar bosh tahririyati. Toshkent-1996. 54 b.
8. Haydarov H., M.Pardayev va. b. G'allaorolnoma. Qomuslar bosh tahririyati. Toshkent-1996. 56 b.
9. Haydarov H., M.Pardayev va. b. G'allaorolnoma. Qomuslar bosh tahririyati. Toshkent-1996. 59-60 b.
10. Chorvachilik rivojlansin//“Lenin yo'li”. 1942 yil 7 iyul. № 157(3181).